

CSENGERI ISTVÁN ÉS FIAI

A leydai egyetem anyakönyve szerint 1653. augusztus 11-én „Stephanus Tsengeri Hung(arus)” a filozófia és teológia karára 25 esztendőskorában iratkozott be.¹ Tehát 1628-ban születhetett. Zoványi Jenő azt gondolta, hogy Csengerben láthatta meg a napvilágot, ámde a kolozsvári református kollégium nagykönyvtára a többek között egy olyan könyvét őrizte meg, amelyben magát „Stephanus Csengeri de Varad” néven nevezi meg.² Ilyenképpen tehát maga magát eredetetzeti Nagyváradról. Ezenkívül Leydában tartott egyetemi vitatkozásai közül kettőben is „Stephanus K. Tsengeri Ungarus”-ként jelöli meg magát. Ezt a „K” rövidítést Csengeri Képiró István jeles kolozsvári festő mintájára oldhatnók fel, ha nem lenne bizonyos, hogy ez az utóbbi magát „nagybányai” származási névvel nevezte volt meg.³

Valószínű, hogy iskolába Váradon járt, tanulását azonban Gyulafehérváron fejezhette be, minthogy külsőországokbeli akadémiákon tartott vitatkozásait a fejedelemnek és a fehérvári egyházi férfiaknak ajánlotta.⁴

Innen azután 1653 tavaszán indulhatott Hollandiába. Odakünn neve legelőbb a leydai egyetem anyakönyvében 1653. augusztus 11-én jelentkezik.⁵ Itt azután a leghaladottabb szellemű Descartes és Coccejus bölcsészettét és teológiáját valló tanároknak, úgymint magának Coccejusnak, továbbá Heerboord Adriannak, valamint Heydanus Ábrahámnak előadásait hallgatta és „De Potentia Scripturae, quoad docendam veritatem”... , majd „De Vsu rationis humanae in Theologia, ac quaestionibus fidei”, valamint „De Necessaria supremae, seu unius cum Patre, D. N. J. Christi Deitatis, ad salutem aeternam, utilitate” tárgykörből tartott vitatkozást. Szorgalmas és derék magatartását bizonyítja, hogy 1654. november 25-én elmondott disputációját mindhárom tanára versekkel üdvözölte.⁶

¹ Archiv N. F. XVI. 213. — Halálakor — 1671 nyarán — Pápai Páriz Ferenc negyven esztendőskorára tudja Csengerit (ItK 1892: 393.). Ha ezt a megállapítást hitelesebbnek fogadjuk el, mint a leydai bejegyzést, akkor születése idejét 1631-re kell tennünk!

² O. 70. könyvtári jelzéssel. — De ezt a névalakot találjuk Pápai Páriz naplójában is (ld. e cikk 20. jegyzetét).

³ Kelemen Lajos: A nagybányai Csengeri, másként Képiró-család címeres levele. (Pásztortűz. 1927: 176—180.)

⁴ RMK III, 1890, 1891, 1892.

⁵ Archiv N. F. XVI, 213.

⁶ RMK III, 1890, 1891, 1892.

Csengerinek Hollandiában való tanulását — úgy látszik — megosztotta Leyda és Franekera között. Ezt bizonyítja az utóbbi város egyetemének anyakönyve, amely bár hibás beírással, avagy téves olvasással azt adja tudtunkra, hogy „Stephanus Tzingari” a filozófiai és teológiai tantárgyak hallgatására 1654. esztendő június 28. napján Franekerában iratkozott be.⁷ Itteni tanulását bizonyítja, hogy Egrespataki C. András tanulótársának 1654. december 13-án és 1655 meg nem nevezett napján tartott vitatkozását verssel köszöntötte.⁸ Ámde 1654. november 25-i disputációját megint csak Leydában tartotta, s ezért azt kell feltételeznünk, hogy mindkét versét ugyanott szerezte s onnan küldötte Franekerában tanuló barátjának.

Hollandiából való hazatérésének pontos idejét nem tudjuk, annyi azonban mégis bizonyos, hogy 1655. április 6-án még ott van, minthogy Debreczeni Kalocsa János nevezetű tanulótársa ekkor tartott vitatkozását a többek között neki is ajánlotta.⁹ Hihető azonban, hogy ugyanebben az évben mégiscsak hazatért s Csulai püspök mindjárt is a dési papságra rendelte, sőt a következő évben ugyanitt már esperesként is találjuk.¹⁰ De még három esztendeig sem viselte e tisztséget, mivel 1658 tavaszán már kolozsvári papként találkozunk vele. Mindössze is eléggé kevés az, amit eddigi életére vonatkozólag összegyűjthettem, pedig bátor és nézeteit éppen nem titkoló harcos egyéniség volt.

Kovács Máté, a kolozsvári református egyházközösség 1655—59. évi harangoztató gazdája számadáskönyvében 1658-ban a többek között azt jegyezte fel, hogy „26. Aprilis. Filstich Ferencz Ura[m] s Benedek Deák Uraim Parancziolatabol atta[m] az harangozó Penzbol ház berben Czengeri Ura[m]ert Abrugyi Gyeorgy Deáknak eot forintot — fl. 5. den.—” Alig két hét múlva pedig „8. May Szamot vetuen Kerekes Asztalos Janosal az Abrugyi Gyeorgy deák házához Czengeri Ura[m] szamara az mit miuelt, ugy mint Keöny tartot, Pohar szek Talasauul, Padokot, fogasok, falmelle valo deszkakot, egy ablak ramasal fizetem azoktol edeg valo munkaert fl. 2. den. — deszkat az Asztaloshoz valo vitelek, es az mit visza valo viteleuel, es igy mázálásal es egieb sok sok külem munkaiátol vi(ti)b(us) computatis tt fl 14 den 35.” Végezetül „26. Nouem(bris) Czengery Ura[m]tol Temetek el egy leaniat atta[m] az harangozo legenek hogj harangzatak fl.— den. 9.”¹¹

Ezek az idézetek először is azt bizonyítják, hogy Csengeri István részére Abrugyi György deáknak, a Heltai-nyomda vezetőjének házában béreltek lakást, amiként Apáczainál is történt, azt az egyházközség terhére be is bútorozták, minthogy ez az épület is — úgy látszik — az 1655. évi nagy tűzvész idején hasonlóképpen megrongálódott. De alig költözött be családotul ebbe a lakásba, egy jó félesztendő múlva egyik gyermeke meghalt.

Bizonyos, hogy ugyanebben az évben Barcsai Ákos fejedelem a maga udvari papjává választotta Csengerit. Ezt bizonyítja a kolozsvári reformá-

⁷ TT 1886: 792.

⁸ RMK III, 1877, 1933.

⁹ RMK III, 1932.

¹⁰ Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára. 1882. XII. lap. és Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye monográfiája. III, 129.

¹¹ Kovács Máté Számadó Regestoma. 16/a, és b) lev. (A kolozsvári ref. egyház-község levéltárában.)

tus kollégium nagykönyvtárában a híres Voetius professzor vitatkozásgyűjteményének egy kötete, amelyet Csengeri már mint Barcsai udvari papja 1658-ban ajándékozott Porcsalmi Andrásnak.¹²

A Kolozsvár városi sáfárpolgár 1659—60. esztendei számadáskönyvében a többek között a következő elszámolási tételek vannak bevezetve:

1659. január 31-én „Czengeri Uramat az Urunk papiat emberséges szasz emberek ide Colosvarra hozva[n] ö kglmevel leueo 4 personak[na]k B. U. H. gazdalkodta[m]” étellel és itallal.

február 19-én „Ur[un]k eo Naga parantsolattyabol kelletven Tsengeri Urjama]t Desre ala küldenü Vitte el eo keg[elm]et Fekete Istuan az Varos kutsijan eot lovakkal tt fl. 2 den. 50.”

április 2-án „Az Tsengherine Aszonyomert jeot Urunk[na]k negy szolgáljanak ebedre és vacsorarais adtam ételt s italt.”

április 3-án „El indulvan Tsengerine Asz. az Varosrol es az utban el ragadvan az lovak az szekeret el dölteottek, es el rontsolvan azt, visza kellet eo keg[yelm]enek terni: adtam azert ismet vatsorara az negy leghe-nyek[ne]k ételt s italt. Az kutsij penig mindgyart megh tataroztatvan, fizettem az kereknek fl.— d. 75. El szeokven az Eoregh kutsis Tsengerine Asz. melleol B. U. P. küldtem el Tsengherine Asz[onnya]l Datzó Boldisart.”

április 17-én „Erkezek Tsengeri Ur[am] Szamos Uy Varrol”

április 18, 19-én „Tsengheri Ur[amma]l jött Ur[un]k 3 szolgáljanak ételt s italt adtam”

április 20, 21-n „Az Tsengheri Ur[am] mellet levő haro[m] Ur[un]k szolgáljanak es lovainak” ételt-italt adatott.

1660. február 17-én „Erkeszek Selley Istvan Uram Urunk eő Naga Udvari feő papia az Varasra, az Leaniat Tsengerine aszoniomat akarvan el vinni, megh talalvan Birak Uraimekat, adatnanak eo k(e)g[yelme]k egy szekeret az leania es holmi edgietmas portekaia ala B(iró) Ur(am) parancsára rendeltem egy niolcz okres szekeret Siboigh alaia kinek fizetem Siboigh fl. 2 den. 50.”¹³

A fenti idézetekből más tanúságot nem tudhatok levonni, mint hogy Csengeri utazgatása Barcsai jövésével-menésével lehet összefüggésben, Csengeriné elutazása pedig azt jelentheti, hogy apja Kolozsvárnál biztonságosabb helyre: Husztra vihette leányát. Ezenkívül egy másik jelenség is meg kell gondolkoztasson, az ugyanis, hogy II. Rákóczi György udvari főpapja apósa volt Barcsai Ákos udvari papjának. Ez a helyzet azonban még mindég nem a legtanulságosabb körülménye Csengeri életének, hanem az, hogy ő nemcsak világnézetileg állott Rákóczitól nagyon távol, hanem politikailag is élesen szembe került vele. Erre határozott bizonyosság az a levélváltás, amely közöttük a lengyelországi végzetes kudarc és a török portai rendelkezés miatt következett be. Míg a rendek nagyobbik része a már régóta értékét veszített habozás, illetőleg halogatás mellé szegődött, addig Csengeri bátran hangoztatta a török kívánságának teljesítését, mint a megmaradás egyedüli útját-módját.¹⁴ A Rákóczi eleste után fejedelemmé választott Kemény János Barcsai Ákost eltétetvén láb alól, ilyenképpen azután

¹² Egykori könyvtári jelzése: RMK 3. szekrény 5. polc.

¹³ Sáfár 1659, 14, 117, 18, 19, 26—28; 1660, 54.

¹⁴ Szilágyi Sándor: II. Rákóczi György és Csengeri István levelezése. SpFüz. 1866;

nemcsak közművelődési tervei, de Csengeri egyházigazgatási újításai is nagyon is ingatag talajra jutottak.

Csengerit a püspök ezután a fogarasi papságra rendelte. Néhány esztendei ottani szolgálat után 1668. július 2-án az enyedi iskola teológiai tanárává, s mint ilyen ugyanitt lelkipásztorrá, sőt nemsokára esperességre is választott, valamint a kollégium egyik gondnoksága is reája bízott.¹⁵ Nagy elfoglaltsága mellett tudott arra is időt szakítani, hogy nemcsak élőszóval, hanem írásban is buzgólkodjék az egyházi szertartások javításán. Így egy hosszú levelet intézett a Bethlen-kollégium főgondnokához: Dadai János küüllővári espereshez, amelyben annak szükségességét fejtegeti, hogy az egész isteni tiszteletet a szolgálatot teljesítő lelkipásztor maga tartsa a kezében, illetőleg minden mozzanatát ő irányítsa a szöszékről. Ezenkívül a kisdedeknek a templomban a gyülekezet előtt való keresztelése tartassék meg.¹⁶ E levél valószínűleg azonos azzal a terjedelmes irattal, amit Pápai Páriz Ferenc kiadatlan munkájába belefoglalt. Bod Péter pedig Csengerinek „*Politia Ecclesiastica*” című kéziratban maradt könyvével azonosított.¹⁷

Mint az enyedi kollégium egyik gondnoka, lelkiismeretesen törődött annak vagyoni helyzetével. 1670. január 30-án ezért sürgette Béli Pált, hogy az algyógyi részjóság zálogából 500 forintot fizessen ki s abban az esetben e zálogolt birtokot tüstént kibocsátják a kezükből.¹⁸

Csengerit különben Pápai Páriz a többek között így jellemzi: „*Erat vir fervidi ingenii, disertus, disputator acer, in controversiis inprimis socinianis sine pari, quorum dum viveret hostis haspondos semper fuit.*”¹⁹ Valószínűleg e heves vérmérsékletének lett a következménye, hogy az 1671-ben Marosvásárhelyen tartott zsinaton szélütés következtében három napi kínlódás után elhunyt, és június 15-én ugyanott el is temették. Az ugyane tájban Enyeden diákoskodott Pápai Páriz naplójában azt jegyezte fel: „*Annus 1671. 15 junii Clarissimus ac eruditus admodum vir, imo tunc in gente nostra incomparabilis Stephanus Csengeri de Várad SS. theolog. in illustri Enyedina Professor diem suum clausit anno aetatis suae XL.*”²⁰

*

Úgy látszik, hogy Csengeri jó barátságban volt Teleki Mihály kővári főkapitánnyal; ez pedig nemcsak abból a helyzetből magyarázható meg, hogy mindketten a Partium szülöttei, hanem főképpen abból a körülményből, hogy Csengeri halála után Istók és Efraim nevű fiainak gondos gyámola lett. Teleki udvari postálkodása 1674—79. évi naplójának mindjárt az elején ott találjuk: 1674. január 12-én „*Adtak az Csengeriek[ne]k, mind az kettőnek, Remek Dolmant, Nadragot, Fejtő Veres Eövetis*”. Majd „*Anno*

¹⁵ Bod Péter: *Magyar Athenas.* 309—10.; P. Szathmáry Károly: *A gyulafehérvár-nagyenyedi Bethlen-főtanoda története.* Nagy-Enyed. 1868, 148.; Váro Ferenc, Bethlen Gábor kollégiuma. Nagyenyed. 1903. 49.

¹⁶ Ifj. deési Daday István: *Régi levél az istentisztelet rendjének megváltoztatásáról.* RefSzele 1930: 358—59. és 376—79.

¹⁷ Bod Péter i. m. 310.

¹⁸ Deák Farkas: *Adatok Béli Pál életéhez.* TT 1887: 464—65.

¹⁹ P. Szathmáry Károly. 148.

²⁰ ItK 1892: 392.

1674. 15. Jan. Csengeriek[ne]k magoknal leuó edgyet mássok, mind kettőnek mind Istok[na]k, mind Ephraim[na]k kek Remek Dolmányok Nadragok rokauál bellet kek remek mentejek; Nest farkal premezet Süueghek. Ket Lasnakiok edgyik job, masik viselteb. Veres ször sinor Eövek mindenik[ne]k. Egy vaszon derek aly. Egy viseltes Paplan. Mind kettőnek Vászón Ingh, edgyik[ne]k haro[m] bokor, masik[na]k ket bokor. 20. Jan. Adtak mind kettőnek sarga kordouanj Chizmat". Azután felsorolja „Csengeri Istoknak könyvei”t és az „Ephraim könyvei”t.²¹ Die 21. NB. „Vöttek az Czengeriek számára Fejer Varatt tiz — 10 singh Remeket Szebenb[en] ket darab Roka Lab Bellest pro 7. 12. Hat vegh sinorert, Gombokért f. 3. Kóntősök[ne]k meghcsinaljasajert az szabok[na]k fizettek f. 2. Ket Süveghekre nest farkakot. Nro 8. Mentejekhez Süueghekhez negy barany beört. Ladaik zarjai megh csinaltatasaert fizettek f. 1. den. 50.”²² A felsorolt adatokból azt láthatjuk, hogy e gyerekekről Teleki nem úgy gondoskodott, mint egyszerű papfiúkról, hanem mint nemes úrfiakról; különben igaza is volt, mert hiszen apjuk elhunytát négy hónappal megelőzve, 1671. február 7-én keltette a kancellária a Csengerinek adományozott címeres nemeslevelet. Ezenkívül Mármarosban birtokuk is volt, amit anyai nagyapjuk: Selyei Balogh Istvántól örökölhettek. Számítsuk mindezekhez, hogy a diárium 1675. június 24-én megemlékszik a Csengeriek enyedi házáról, amelyet ekkor Teleki maga is meglátogatott. Július 19-én csizmákat, 22-én nadragnak való brassai posztót, augusztus 1-én „Remek Dolmant, nest farkos süveghet, brassai nagy raghot, Eövet, Csizmat” adtak mindkettejüknek. November 25-én „Csengeriek[ne]k nest farkal bellet süveget” adtak a fiúknak. 1676. április 7-én „Az nagjobbik Csengeri számára vittek Pataki ur[am] kolozsvári professzor keziben harmincz forintot. Az kisebbik Csengerinek brassai nadragot. Az nagjobbik Csengeri számára Uzdi-Sz: Peterről visznek tiz kis köből buzát”. 1675. áprilisában említik „Csengeri Arvai pénzét fh. 61 // 85”. 1675. „8. Oetobr(is) Levai Samuel (huszti várbeli tizedes) eddig valo szolgálattyaért vegyen ki a Csengeriek Malma ieövedelmebeöl negy kis keöbeöl buzat — Cub. sax. Nro 4 // — Penzt ugyan a Csengeri Arvai ieövedelmebeöl vegyen ki fl. 4 // — Dat[um] in Huszt 8. Oetobr(is) 1675. Tel. Mih.” sk. 1676. aug. 11. „Kis Csengerinek Dolmant megszín avatot Remekből.” 1676. okt. 31. „Kültek Vantsa Urtül a Csengeriek Vinczelere[ne]k hat forintot.” nov. 6. „Nagjobbik Csengeri számára küldöt az Ur nyest farkal bellett süveget Remek Dolmant fekete Baran bürel bellett mentet Remek posztobul.” nov. 18-án „Attak az Csengeriek[ne]k negy könyveket”. 1676. dec. 4-én „Leuai Samuelnek fizetése esztendeig... Az Csengeri ur[am] Aruai Jozzagokra is Visellye[n] gondott... Csengeriekebul három forintott — fh. 3 // . Ket köből Búzat a' malmok vamjabul. Kuvar. 4 Xbris 1676”. 1677. szept. 30. „Attak Csengeri[ne]k az kisebbik[ne]k egy brassai Nadragot.” 1679. jan. 31. „attak Ephraimnak egy pár szatyán csizmat.”

Világos tehát, hogy Teleki Csengeri Istóknak és Efraimnak gyámja volt s valóban lelkiismeretesen teljesítette az így reája hárult kötelezettséget. Minthogy pedig a nagjobbik Csengerinek szükséges harminc forintot Pataki István kolozsvári professzor kezéhez juttatták, bizonyos ebből, hogy

²¹ Részletezését lásd e kötetben a Teleki Jankó könyvtára című cikkben.

²² Diarium a címeres postálkodásról Teleki Mihály udvarában. (1674—79.) (A SZNM kéziratárában volt.)

a fiúk Kolozsvárt jártak iskolába. Ilyenképpen az is bizonyos, hogy a coccejanus Pataki e fiúkba is belenevelte a maga szabadabb vallási felfogását. A kolozsvári alumnus diákok subscriptiós könyvében találtam 1677 táján „Stephanus Csengeri solvit, factus pastor”; továbbá körülbelül 1681-ben jelentkezik „Ephraim Csengeri Oras academicas lustravit.”²³ Istók tehát nem járt külső országokban, ebben hihetőleg a mindinkább nehezedő politikai viszonyok akadályozhatták, ellenben az 1689. év végefelé a franekerai egyetem anyakönyvében *Efraim* nevét már megtaláljuk,²⁴ Hollandiában töltött idejéből azonban csupán csak egy latin nyelven szerkesztett versét ismerjük, amellyel ugyancsak Franekerában M. Vásárhelyi T. István nevű tanuló társa vitatkozását 1692. januárban üdvözölte. Itt azután még egy jó esztendeig tartózkodott. Ugyanis a kolozsvári református konzisztórium „Series rerum” címzésű jegyzőkönyve 1693. május 17-én már említi „Tiszt. Csengeri Ephraim”-ot, vagyis kézdivásárhelyi Matkó elhalálózása után az eklézsia nem várakozhatott sokáig, s ezért a belgiumi akadémiákon tanuló Csengeri Efraim uramat kívánja a konzisztórium hazahívni. Majd ugyanabban az évben július 7-én azt a határozatot hozta: „Mint hogy a ref. ekklának praedicator dolga iránt nagy a fogvatkozása, tetszik, hogy naturaltasék Csengeri Ephraim úr után való költségküldés és haza hivatása ő kglmenek; az ekklának azért így tetszik, hogy a franekerai Tiszt. professorok: Joh. van der Waeyen és Herm. Alexand. Röel uramék Requiraltassanak az ekkla nevével, hogy ő kglmek Csengeri uramnak adgyanak kétszáz tallérokat, melyet az Tiszt. ekkla legelsőbb alkalmatossággal de facto ő kglmenek megküld cum gratitudine.”²⁵ Hihető, hogy ez a coccejanus nézetet valló Van der Waeyen és a hasonlóképpen coccejanus, meg cartesianus Röel professzor nemcsak egyetemüknek voltak kiválóságai, hanem Csengeri Efraimnak is példányképeül választott tudós tanárai is. Csengeri Efraim haza is jött, bárha érkezésének és elhelyezkedésének időpontját nem is tudjuk.

Czegei Vass György naplójában 1695. április 28-án Kolozsvárt azt jegyezte fel, hogy Bánffy György „gubernator uram házához mentünk vacsorára egynehányan, mivel Csengeri Efraim uramnak ő nagysága azon vacsorán csinálta meg lakodalmát.”²⁶

Majd tovább nyomozva Csengeri Efraim után, Veresegyházi István 1697—1704. évekbeli harangoztatógazda számadáskönyvében a következő adatot találtam: 1697. július 7-én „T. Csengeri uram gyermekének” (harangoztak).²⁷

Ebből a néhány adatból az világlik ki, hogy a kolozsvári ref. egyházközségnek egy, eleddig egészen ismeretlen lelkipásztorára bukkantunk, aki mindenképpen méltó lehetett kiváló édesapjához, valamint a haladó szellemhez is, amelyet mind itthoni, mind pedig külsőországbeli tanárai beléje olthattak. Elete azonban rövid időre terjedhetett, mint hogy vele kap-

²³ Nomina studiosorum collegii Claudiaci. 8, 10. (A kollégium levéltárában használtam.)

²⁴ TT 1886: 798. Franekerai tanulásának egy másik forrása: Bethlen Mihály — eddig még kéziratban levő peregrinációs naplója. Ebben a huszonnyolc honfitárs sorában az első csoportot alkotják Otrókocsi Fóris után „Studiosi Collegii Claudiopolitani: Ephraim Csengeri, Michael Nemeti, Stephanus Veszprimi, Stephanus Husti”;

²⁵ „Series rerum” c. konzisztórium jegyzőkönyv. 13. (Az eklézsia levéltárában.)

²⁶ Czegei Vass György és László naplói. 200.

²⁷ A kolozsvári ref. egyházközs. levéltárában.

csalatosan semmi több adatot nem tudtam felfedezni. Tótfalusi Kis Miklós sem emlékezik meg róla az 1698-ban kinyomtatott maga „Mentségé”-ben, pedig ha ekkor még életben lett volna, akár mint jótakaró barátjáról, akár mint ellenségéről, de neve nem maradt volna ki Tótfalusi gyötrelmes életének leírásából.

Csengeri Istók és Efraim után egynéhány esztendő múlva még egy harmadik Csengeri nevezetű ifjú jelentkezik a kollégium törvényeit aláírt diákok között: „*Petrus Csengeri* satisfecit, Academiis inivit, Pastor Claud. factus, ubi etiam vivere desiit in Ao 1719.”²⁸ Arról is van adat, hogy 1693. január 2-án Kolozsvárt elhunyt Pataki István temetési kártájára egy hatsoros latin nyelvű emlékverset szerzett.²⁹ Neve ezután a franekerai egyetem anyakönyvében 1696. augusztus 25-én jelentkezik, mint „*Petrus K. P. Csengeri de Warad Transylv. Ung(arus).*”³⁰ Jóllehet, hogy neve a Teleki-féle diariumban egyszer sem fordul elő, mégiscsak idősebb Csengeri István fiának kell tartanunk, bizonyoság erre „nagyvárad” származásnevén kívül a „K” kezdőbetűs családi neve, valamint a „P” (= *Pastoris*) apai foglalkozás megnevezése is.

Ráadásul arra is van bizonyágunk, hogy Péter — testvéreivel együtt — szintén a Teleki-udvarban nevelkedett. Nagy Géza közölte 1933-ban „Külföldön bujdosó erdélyi diákok levelezése” című fontos kiadványában Csengeri P. Péter Franekerában, 1697. március 19-én özv. Teleki Mihályné Vér Judithoz írott levelét, melyben „kigyelmed hozzám, méltatlan árvához gyermekségemtől fogván való nagy indulatytya és az én kigyelmed házához való szoros kötelelességem . . .” kitétel mellett félreérthetetlenül utal — bár nála jóval idősebb — testvéreivel együttes neveltetésére: „. . . miolta az jó és gonosz között választást tudok tenni, mind az halhatatlan, nagy emlékezetű, megboldogult úrnak, mind kigyelmednek hozzánk, méltatlanakhoz való nagy indulatytyát csudáltam . . .”.

Nem tudjuk mit jelenthettek Csengeri Péter életében „Istennek három egész esztendeig rajtam levő, súlyos csapási és látogatási . . .”, továbbá „scholában való nyomorgattatása”? Az azonban semmi képpen sem lehet kétséges, hogy a nagy Csengeri István Teleki Mihály által felnevelt árvái közé tartozott ő is, hiszen ennek bizonyítéka még az idézett levél pecsétje is. Ezen ugyanis az EFRAIMVS CSENGERI körirat olvasható. (Külön kérdés: Nem kell-e vajon annak alapján Csengeri Efraimnak 1696 körül bekövetkezhetett halálát feltételeznünk? Különben miért is használta volna pecsétgyűrűjét a peregrinációra induló öccse?)

Itthoni tanulása idejéről mindössze csak annyit tudunk, hogy ő is Kolozsvárt járt iskolába, ugyanis az 1693. január 2-án elpihent Pataki István professzor temetésére az itteni diákok által összeállított kártára, mint kollégiumi alumnus, ő is nyolcsoros latin nyelvű verset szerzett.³¹ Itthoni tanulása idején szerezte meg Alsted János Henriknek 1650-ben Herbornban

²⁸ *Nomina studiosorum*. 15.

²⁹ Pataki István temetési kártája a Farkas utcai templomban.

³⁰ TT 1886: 799.

³¹ A kolozsvári Farkas utcai templomban.

nyomatott Thesaurus Chronologiae című munkáját,³² amelyet azután továbbra is gondosan megőrizve, könyvtára többi kötetével együtt hagyományozta egyháza kollégiumának.

Csengeri befejezvéen itthoni tanulását, 1696 tavaszán külsőországi útra szánta el magát s két kollégiumi tanulótársával, úgymint Soós Ferencsel, a későbbi kolozsvári pappal és erdélyi püspökkel, valamint Zoványi P. Györggyel, az ezutáni zilahi lelkipásztorral és tiszántúli püspökkel együtt 1696. augusztus 25-én Franekerában iratkozott be az egyetem teológiai karára.³³ Csengeri hollandiai tanulása idejéből azonban semmi más emlék nem maradt reánk, mint három könyv. Ezek közül az egyik Hottingerus János Henriknek 1651-ben Zürichben megjelent „Historiae ecclesiasticae novi testamenti” című, a másik pedig Campegius Vitringának 1695-ben Amsterdamban kinyomatott „Henrici Teelmanni Viri Desideratissimi Commentarius criticus & theologicus” című munkája, amelyet könyvtára gyarapítására 1697-ben Franekerában vásárolt.³⁴ E kettővel együtt még egy harmadik könyve is megmaradt a kolozsvári református kollégium nagykönyvtárában, úgymint Dempterus Tamásnak 1620-ban Kölnben megjelent „Antiquitatum Romanorum Corpus absolutissimum” című műve, amelyet a benne olvasható feljegyzés szerint 1697-ben szeptember 10-én Utrechtben vásárolt.³⁵ Ennek alapján feltételezhetjük, hogy Csengeri az utrechti akadémiát is látogatta, minthogy itt gyakori eset volt, hogy a diákok hivatalosan nem is iratkoztak be.

Idegen országokbeli tartózkodásának időtartamát megállapítani nem tudom, de egyik tanulótársának: Soós Ferencnek példájából csaknem bizonyosnak tarthatjuk, hogy az 1698. év tavaszán ő is megtért bújdosásából. Hazaérkezése utáni első állomáshelyéről nemkülönben nincsen semmi adat, sőt bánffihunyadi papságáról is csak annyit tudunk, hogy 1705-ben itt lelkipásztoroskodott.³⁶

Bánffihunyadon különben az 1710. év végéig töltötte be hivatását. Ekkor a még nagyobb tekintélyt adó kolozsvári egyházközség választotta meg az elhunyt Rozgoni P. János helyébe második prédikátorul. Az egykorú egyháztanácsi jegyzőkönyv szerint:

„A. 1711. 1. Januarij. Reformatum Consistorium in Nomine Dni Congregatum, deliberavit hoc modo: 1. Tiszteletes Csengeri Péter Uramnak hivatalt adván szegeny Ecclesiank Praedicatorságra; ő kglme akarvan megh érteni micsoda subsistentiája lészen, mostan a nagy szükséghez képest, fizetést a T. Consistorium abban határozta meg, hogj legjen annyi, a mennyi volt Tiszteletes Sóós Ferencz Uramnak ide jövetelének első esztendejében; és közelebb a mint a T. Zilahi András Uramé is determinálta-

³² A kolozsvári ref. koll. nagykönyvtárában D. 167. könyvtári jelzése volt. E könyv tulajdonjogát bizonyító bejegyzések: „Petri P. Csengeri de Warad Comparatur Claud. Anno 1694 diebus julij” és „Possidet Petrus Csengeri de Warad Claudiopoli ad Samosinum in Ill. Coll. Reformat. Anno 1694. 2. 10-bris.”

³³ TT 1886: 799.

³⁴ A ref. koll. nagykönyvtárában R. 148. és M. 50. könyvtári jelzéssel. Előbbinek bejegyzése: „Ex libris Petri P. Csengeri de Varad. Comp. Franeg. Frisor. Anno 1697. Const. Cum reliq. fl. 9//60”, az utóbbié pedig: „Franequerae Frisorum Anno 1697. 2. Maji St. N: Comparavit Petrus P: Csengeri de Varad. Const. fl. 3.”

³⁵ Uo. A. 22. könyvtári jelzésű kötet bejegyzése: „Sum ex libris Petri P: Csengeri Comparatis Trajecti ad Rhenum Anno 1697. 10. Sept. S. N. Const. fl. 4//60.”

³⁶ Névkönyv az erd. ev. ref. anyaszentegyh. számára. 1871, 23.

tott.”³⁷ Ez a javadalmazás pedig egyáltalában nem lehetett bőséges, mint-hogy mind Soós Ferenc lelkipásztor, mind pedig Zilahi Sebes András professzor csak félfizetéssel kezdték szolgálatukat.³⁸ A Csengerivel szemben tanúsított takarékoság azonban valóban csodálatos, minthogy kolozsvári szolgálatát már nem ifjan, hanem negyven esztendő korában kezdte s háta megett is több, mint egy évtizedes közszolgálati múlt volt.

Új egyházközségének belső életében valóban tevékenyen részt vett. Így a kollégium épülete romlásának és helyrehozásának megállapítására 1713. május 4-én kiküldött bizottság tagja; a konzisztórium gyűlések állandó résztvevője.³⁹ Egyházi szolgálatai közül különösen a temetések-nél volt kedvelt szónok. Czegei Vass László naplójában a következő szolgálatait jegyezte fel. 1718. augusztus 15-én „Bémentem Kolozsvárra az Kemény Zsigmondné ángyom temetésére. 16. Volt az temetés az Gyerőfi háznál, az holott is volt az solennitas, és ott az háznál praedicált Cengeri uram, az kolozsvári praedicator; textussa volt Jerem. 16. rész 1, 2, 3, 4, 5, 6. verseiből” (Juda elpusztulása bálványimádás miatt). „Órált Szigeti enyedi professzor; a templomban prédikált Soós Ferenc püspök, órált Baczoni Máté kolozsvári professzor.” Majd 1719. február 24-én „temettük az farkas-utczai templomban az kis húgomat Teleki Katit; az háznál praedicált t. Cengeri uram; textussa volt Hózeás cap. 9. v. 16”. (Izraelt bűnei miatt megtorlás sújtja.) A templomban a püspök tartott beszédet.⁴⁰

Csengeri további életéről már nem sok emlékezet maradt. A kollégium nagykönyvtárában maradt ugyan még egy gyűjteményes kötete, amely újabb láncszemecskét alkot a két és fél század alatt jórészben megsemmisült vagy azóta is lappangó könyvtári kötetei között. A belé jegyzett, bár csekély igényű sorok azonban kedves jelei Csengeri szeretetreméltó egyéniségének.⁴¹

„*Petrus Csengeri* Viszsa kel adni Jeddi Uramnak de eő kegyelmeis adgya viszsa Historiam Animalium frantij Aranyos franczbanban (!) vagyon kötve”. (Más kézírással!) „Ezt a könyvet Tiszteletes *Csengeri Peter* Uramnak viszsa küldi Fejérvári Cantor Uram által Kolosvarra Szent Annai Mihally Albae 29 Junij. (711.) P. S. Interest nem kivanhat ö kglme rea, mert nem Praedikatio ez. Vade liber verbisque meis loca grata saluta.”

Családi életével kapcsolatosan csupán csak arról van tudomásunk, hogy Erzsébet nevű leányát a kollégium előző évben megválasztott fiatal tanárához, Remetei Jánoshoz, 1719. július 5-én feleségül adta. Erre az ünnepélyes alkalomra az iskola diákjai verseket szereztek s a kollégium topográfiaájában egyleveles kártaformában kinyomattak. Ennek szövege Csengeriről is nagy dicsérettel emlékezik meg.⁴² „Nodus Hymenaeo-Gordius, . . . D. Johannes Remetei, . . . D. Elisabeta Tsengeri, Oriunda . . . Magno Dextrae Dei Viro, & multo maximo honore mactando, Clarissimo, juxta ac Disertissimo, D. Petro Tsengeri V. D. M. Fidelissimo, Florentissimae Ecclesiae, quae

³⁷ Series rerum 116.

³⁸ Török István: A kolozsvári ev. ref. kollégium története. Kolozsvár, 1905. I, 99.

³⁹ Series rerum 121. és 125.

⁴⁰ Czegei Vass György és László naplói 496, 500.

⁴¹ A ref. koll. nagykönyvtárában RMK 361. könyvtári jelzésű kötet hátsó őrlapjára írt két külön bejegyzés.

⁴² Egyleveles kárta a kollégium nagykönyvtárában.

Claudiopoli Christo colligitur, Myste Fructuosissimo, Laboriosissimo, &c . . .” De az örömnep alig fejeződött be, a kolozsvári szabó céh számadáskönyvébe még ebben az évben azt jegyezték fel a temetkezésekért beszedett jövedelem közé: „Pestisben meg holt temetésen percipialtunk T: Csengeri Péter Uram házánál meg holt 3 personáért flor. 3, 00.”⁴³ E három personának kettejét sikerült is azonosítanunk, mégpedig az egyiket az ifjú férj Remetei János személyében, aki az 1719. év augusztusának vége felé hunyt el,⁴⁴ a másikat pedig az após, Csengeri Péterében.⁴⁵ De emellett tanúskodik az egyházközség Rationariumának 1719. augusztus 23-i bejegyzése is, amely kiadásul 12.08 frtot jelöl meg, hozzáfűzve az alábbi megjegyzést: „Ez egészen ment néhai T. Csengeri Péter és Remethei János Uramék temetésére, ehhez hozzájárult Soós Ferenc püspök 4.20 frttal.”⁴⁶

A javakorában, mintegy 49 esztendő korában elhunyt Csengeri lelkivilágára vetnek nemes fényt végakarátának reánk maradt töredékei. Az egyházközség jegyzőkönyvének határozatai szerint: „A. 1721. dje 2. Febr. Az Eccla Cassájában lévő pénzek mostan T. Curator Baczoni Mathé uram kezire ment pénz T. Csengeri Péter uram Legatumából Hungr. fl. 60” 70.” Továbbá 1721. március 20-án „Tiszt. Csengeri Péter nyolczvan veder borának árrábul, mellyet a külső Templom építésére keresztényi buzgóságából testamentariaria dispositione legalt vala, harmincz magyar forintok exsolvaltassanak.”⁴⁷ Jól tudjuk, hogy az erdélyi egyházi férfiak soha sem voltak bőségesen ellátva világi javakkal, különösen pedig a fejedelemség megszűnése utáni században vesztette el az eklézsia a legtöbb támogatást. Éppen ezért kiváló példa Csengeri Péter elhatározása, aki szűkös javadalmazásából jeles példával járt elől. Akkor, amikor Baczoni Incze Máté lelkipásztor és professzor minden pénzforrást a Farkas utcai templom nagy romlásainak kiépítésére igyekezett megnyitni, ugyanakkor Csengeri arra is gondolt, hogy a kuruc háborúk idejében tönkrement hóstáti fatemplomot is helyre kell hozni. Ezért áldozott erre talán családja vagyoni erején felül is.

Csengeri ezenkívül valószínűleg könyvtárát is egyházára hagyományozta; erre vall az a körülmény, hogy a kollégium Apáczai-albumában felsorolt ajándékozók között az ő nevére is reá találunk,⁴⁸ sőt még mostan is eléggé számos könyvére akadunk az egykori kollégium nagykönyvtárában.

⁴³ A kolozsvári szabó céh exactorainak Ratioja, az ENM levéltárában használtam.

⁴⁴ Series rerum 135. és Török István, I, 108—110.

⁴⁵ Series rerum 133. és Nomina studiosorum. 12.

⁴⁶ Rationarium. (Egyházközségi számadáskönyv az eklézsia levéltárában.)

⁴⁷ Series rerum 139. és 142.

⁴⁸ Török István III, 306.